

УДК 811.161.2'342'282.2(477.83)(049.32)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.19>

Тетяна Ястремська, д-р філол. наук, старш. наук. співроб.
ORCID: 0000-0001-9619-7730
e-mail: tetyana.yastremaska@gmail.com

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, Україна

ГОЛОС МІСТА: ФОНЕТИКА ЛЬВІВСЬКОГО МОВЛЕННЯ

[Сікора Г. В. Фонетика сучасного львівського мовлення : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. – Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2021. – 532 с.]

Образ міста формує його історія, яка накладається на культуру й мову його мешканців. Львів – місто з непересічною історією, а відтак – з особливою культурою та мовленням. Genius loci творить неповторну атмосферу міста, його самобутність, закорінену в часі. Нашарування різних епох і культур у поєднанні зі своєю рідною ментальністю мешканців міста творять Львів багатолікий: "міфологізовано австро-угорський, ностальгійно польський, радикально націоналістичний, суперечливо радянський, контрастно український, зрештою, Львів особистий" (Leopolis multiplex, Київ, 2008, с. 1).

Львів, як і будь-яке інше місто, має свою мову, формуючи – рік за роком, епоха за епохою – свій лексикон. Мовлення Львова творять особистості, а радше їх ідіолекти, які формують особливості територіальні (місце народження та проживання), часові (епоха, вік), професійні (освіта, фах), соціальні (статус, оточення), етичні й естетичні (рівень культури та виховання).

Сучасне львівське мовлення, а саме його фонетичну систему, яка, як відомо, є найбільш консервативною та стійкою до змін, в українському мовознавстві комплексно проаналізовано вперше. Тому безперечно схвалення заслуговує вибір об'єкта дослідження – українське усне мовлення львів'ян початку XXI ст., проаналізоване з огляду на історичні передумови та специфіку функціонування в контексті наддністрянського говору та літературного стандарту. Підтверджує незаперечну наукову новизну й актуальність роботи недостатність вивчення міського лінгвофеномену, а передусім – фонетичного рівня львівського сучасного мовлення.

Актуальність і водночас значущість роботи посилює складність її об'єкта – мовлення міста, специфіку якого визначають такі основні аспекти:

- міське мовлення як компонент національної мови є фактично середником між діалектом і літературним стандартом: базуючись на першому, воно є підґрунтям другого, основою формування літературної мови чи її національних варіантів;
- система мовлення міста охоплює елементи літературного стандарту, міського просторіччя, діалектного мовлення, мовлення соціальних, професійних, молодіжних груп;
- незаперечний вплив позамовних чинників, зокрема історичних передумов;
- специфіка добору респондентів, коріння кожного з яких "в глибину львівської бруківки має різну кількість поколінь" (Хобзей Н. Післяслово до "переднього слова" // Лексикон львівський: поважно і на жарт, Львів, 2019, с. 440) та ін.

Достовірність опрацьованого матеріалу не викликає жодних застережень, адже джерельною базою роботи слугували матеріали фіксації усного мовлення львів'ян – тексти і відповіді на запитання, запис яких розпочато майже 20 років тому. Це дало змогу сформулювати унікальну авторську фонотекку й текстотеку. Залучено також матеріали, ексцерповані із джерел масової комунікації, діалектних словників та атласів, дескриптивних студій.

Відповідно до задекларованих у дослідженні завдань – дослідити особливості вокалізму, консонантизму та просодії в мовленні львів'ян, з'ясувати генезу фонетичних рис і проаналізувати відношення фонетичних особливостей українського львівського мовлення до діалектного докілля – послідовно й системно скомпоновано структуру роботи.

Традиційно у вступі обґрунтовано актуальність дослідження, окреслено мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, джерела й методи дослідження, а також розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, особистий внесок, подано інформацію про апробацію основних результатів, публікації і структуру роботи.

У першому розділі "Львівське мовлення – об'єкт лінгвістичних студій" сформульовано основні теоретичні аспекти поставленої проблеми (с. 23–46), що засвідчує серйозну фахову підготовку дослідниці.

Галина Сікора описує історичні передумови, що значною мірою вплинули на формування мовлення львів'ян, причини й наслідки впливів інших мов. Аналіз різноаспектних досліджень про львівське мовлення дав підстави дійти висновків про "термінологічний різнобій" на позначення львівського мовлення, який авторка намагалася упорядкувати в таблиці (додаток А, с. 283–284).

Подано детальний аналіз студій, які репрезентують різні дослідницькі візії та підходи. Цілоком доречно виокремлено дві групи праць: синхронний мовний портрет міста й діахронний. Вичерпно проаналізовано не лише дескриптивні праці, а й лексикографічні. Увагу зосереджено також на аналізові польського, російського, єврейського мовлення Львова та українсько-іншомовних взаємовпливах. Відтак детально проаналізовано історіографію урбанолінгвістичних праць, зокрема, зосереджено увагу на дослідженнях фонетики мовлення містян.

Другий розділ присвячено особливостям вокалізму львівського мовлення, що передбачає характеристику таких явищ: підвищення й обниження вокалів, вокальну епентезу та гармонію, а також аналіз звуків за ознаками: лабіалізація ([a]) і її відсутність ([e]), напруженість ([i]), збереження етимологічних звуків ([o]) і простежено ширше функційне навантаження звука [i].

Особливості системи консонантизму (третій розділ) простежено в кількох аспектах: репрезентовано й систематизовано репертуар явищ, проаналізовано їхню функціонування в мовленні соціуму Львова, з'ясовано їхню генезу й поширення, а також виокремлено риси, відмінні від літературної норми.

Структуру розділу визначають основні типи фонетичних змін, серед яких: зміни звуків у процесі мовлення (протеза, метатеза, епентеза); особливості артикуляції приголосних щодо їхньої довготи та м'якості (відсутність подовження м'яких приголосних, депалаталізація, палатальність), комбінаторні зміни якісного характеру (асиміляція, дисиміляція), функційне навантаження консонантів і явищ заміни, чергування, хитання. Акцентовано й на

© Ястремська Тетяна, 2022

особливостях вимови іншомовних слів, а саме на реалізації звукосполюки [au], що особливо на часі, зважаючи на важливість кодифікації нової редакцією правопису.

Підсумовуючи аналіз цих двох розділів, хочу зазначити, ґрунтовне дослідження найважливіших фонетичних рис львів'ян дало змогу відтворити якнайповнішу фонетичну парадигму. Імпонує, що авторка виходить за межі моделі репрезентації часопростору "тут-і-тепер": з одного боку, Галина Сікора заглиблюється в генезу явища, простежуючи його динаміку, а з іншого – репрезентує його просторову проекцію, поширення в діалектному просторі. Важливо, що до маловідомих слів подано значення, а до запозичень – іншомовні відповідники, що значною мірою збільшує цінність роботи.

У четвертому розділі "Акцентно-фонетичні явища" простежено особливості наголошування, просодичну специфіку щодо тривалості та тону наголошених вокалів, а також фонетичні зміни у процесі редукації (алегроформи, що є виявами аферези, синкопи, апокопи). Важливо, що аналіз усіх фонетичних рис ілюструють численні приклади, а також коментарі фахівців.

Виразною особливістю аналізованих говірок є специфіка наголошування, що "зумовлено історичними особливостями розвитку міста" (с. 157). Із-поміж "виразних маркерів львівського акценту" авторка цілком виправдано називає парокситонне наголошування, проблема походження якого є дотепер актуальною та дискусійною. Лідія Коць-Григорчук кваліфікувала це явище як рівноцінну українсько-польську "співдію" (Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору, Нью-Йорк; Львів, 2002, с. 57).

Схвально, що авторка не приховує суперечливих моментів, протиріч, сумнівів і труднощів, а, аналізуючи припущення опонентів, часто пропонує власне бачення, запрошуючи до пошуку: щодо обниження основного виразу фонем /и/ під наголосом (с. 61), нормативності твердої вимови консонантів перед [i] < [*o] (с. 96) та ін.

Логічно завершують виклад основного змісту роботи об'єктивні й достовірні висновки (с. 189–194), серед яких,

на мою думку, найважливіші такі: щодо кореляції диференційних фонетичних рис із соціальними характеристиками мовців (вік, освіта), комунікативними сферами функціонування (публічне / непублічне мовлення) і намірами мовців (серйозна чи жартівлива розмова); щодо важливості лінгвістичних уподобань, сформованих під впливом мовних традицій у сім'ї, родині чи оточення та ін. (с. 191).

Багатий фактичний матеріал, його різноаспектність, цікава методика аналізу виявляють, з одного боку, теоретичну і практичну цінність праці й актуальність поставленої проблеми, а з іншого – високу лінгвістичну підготовку її авторки. Детальний огляд фахової літератури засвідчує наукову ерудицію дослідниці та її здатність самостійно вести науковий пошук.

Самодостатню наукову цінність мають додатки, передусім добірка діалектних текстів (с. 330–581).

Складність та оригінальність об'єкта дослідження, новаторський авторський підхід до аналізу фонетичних явищ наштовхує на роздуми, міркування й запитання, провокуючи до дискусій. Як слушно зазначав Ярослав Богдан Рудницький, "львівський діалект із фонетичної ... точки зору майже ідентичний з діалектами сусідніх сіл Львова" (с. 47). Які ж відмінні від наддністрянських риси ідентифікують львівське мовлення?

Цікаво, яким є ступінь збереження львівського мовлення в іншодіалектному (іншомовному) середовищі і чи помітна тенденція до перемикання кодів передусім на рівні код (літературний стандарт) / субкод (діалект)?

Рецензована робота надзвичайно актуальна і перспективна, адже аналіз фонетичного рівня мови є першим кроком до комплексного дослідження мовлення львів'ян. Дослідження має незаперечну теоретичну і практичну цінність: матеріали можуть бути використані для порівняльного аналізу мовлення інших міст України, а укладений корпус текстів може слугувати джерелом для різноаспектних мовознавчих студій.

Надійшла до редколегії 10.05.22

Tetiana Yastremka, Doctor of Philology, Senior Researcher

ORCID: 0000-0001-9619-7730

e-mail: tetyana.yastremka@gmail.com

I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

THE VOICE OF THE CITY: PHONETICS OF THE LVIV SPEECH

[Sikora G. V. *Phonetics of modern Lviv speech*. A Thesis for a Candidate Degree in Philological Studies : 10.02.01 – Ukrainian Language. – Kyiv : Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. – 532 p.]